

روش «دکتر احمدیه» در شرح حال گیری از بیماران

محمد ابراهیم زحلی نژاد^۱
منصور کشاورز

چکیده

شرح حال بیماران، یکی از پایه‌های اصلی تشخیص و درمان بیماران است و یکی از راه‌های پزشکان در تمامی طول تاریخ برای رسیدن به تشخیص صحیح بیماری بوده است. اهمیت این موضوع به حدی است که از دیر باز جزء اولین آموزه‌های حکما و طبیبان به دانشجویان علم طب بوده و امروزه هم چگونگی ارتباط با بیماران و اخذ شرح حال، یکی از اولویت‌های مهم آموزشی است که برای بهتر شدن آن، روش‌های گوناگونی تهیه و به کار گرفته شده است.

روش بررسی: این پژوهش یک مطالعه کتابخانه‌ای است که با جستجوی منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی انجام شده است. جستجوی کتابخانه‌ای شامل بررسی کتاب‌های تاریخ طب در ایران پیش از اسلام و پس از اسلام و مجموعه کتاب‌های راز درمان بوده است. کلمات کلیدی جستجو شده عبارتند از: Medical Education, Iranian Traditional Medicine, Dr. Ahmadiyah, History, Medical History و دکتر عبدالله احمدیه، تاریخچه بیماران، آموزش پزشکی و شرح حال.

یافته‌ها: در گذر زمان روش‌های مختلفی برای اخذ شرح حال دقیق از بیماران و ثبت مراحل درمانی آن‌ها ابداع شده است که از روش‌های پرسشنامه‌ای کاغذی گرفته تا نرم افزارهای رایانه‌ای را شامل می‌شود. یکی از این راهکارها مکتوب کردن تاریخچه بیماری و روند درمانی به دست شخص بیمار یا بستگانش بوده که توسط برخی از پزشکان به اجرا در آمده است. از پزشکانی که این روش را بارها به کار برده اند، «دکتر عبدالله احمدیه» است. وی از دانش آموختگان دارالفنون است که با ثبت شرح

۱- کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)

حال‌ها و درمان‌های مورد استفاده برای بیمارانش زمینه مناسبی فراهم کرد تا راهگشای دانشجویان و احیای طب سنتی باشد.

در این پژوهش ضمن بررسی اهمیت شرح حال، روش مورد استفاده توسط دکتر احمدیه نیز مورد بررسی قرار گیرد.

نتایج: دکتر احمدیه در حالی که با اصول جدید شرح حال‌گیری از بیماران آشنایی داشته از آنان می‌خواسته است که شرایط خود را در دفترچه‌ای یادداشت کرده، به مطب بیاورند. وی علاوه بر گرفتن شرح حال شفاهی از بیماران، دفترچه‌های شرح حال آنان را هم به دقت مطالعه می‌کرده است. این شیوه ارتباطی باعث شده بود که بیماران در بیان بسیاری از مسایل راحت‌تر باشند. علاوه بر آن هم بیمار و هم پزشک می‌تواند سیر درمانی بیمار خود را در مراجعات بعدی به خوبی پیگیری کنند ضمن آن که به علت استرس حضور در مطب، مشکلات خود را فراموش نکرده و آن‌ها را به طرز صحیحی برای پزشک معالج بیان می‌کند.

واژگان کلیدی:

دکتر عبدالله احمدیه، شرح حال پزشکی، تاریخچه، طب سنتی ایران، آموزش

پزشکی

مقدمه

«شرح حال» قدمی اساسی در استخوان‌بندی یک تشخیص دقیق بالینی است. یک تاریخچه دقیق، باعث می‌شود که فرد درمانگر یک داستان دقیق از بیماری بیمارش به دست آورد و طرح درمانی مناسبی را برای او فراهم کند. (۱) اهمیت «شرح حال» به حدی است که حتی در غیاب معاینات بالینی و نتایج آزمایشگاهی، پزشکان را در بیش از هشتاد درصد موارد به تشخیص صحیح راهنمایی کرده است. (۲) با توجه به اهمیت موضوع و لزوم اخذ شرح حال دقیق از بیماران، تاکنون روش‌های متعددی طراحی و اجرا شده و بهبود روش‌های اخذ شرح حال یکی از دغدغه‌های دانشکده‌های معتبر پزشکی دنیا بوده است و همیشه نحوی اخذ آن یکی از امتحانات مهم ورودی دانشگاه معتبر دنیا در زمان اخذ پذیرش برای ادامه تحصیل در دوره‌های دستیاری است. (۳، ۴)

حکما و طبیبان گذشته هم تأکید ویژه‌ای بر شناخت بیماری‌ها بر اساس شرح حال‌های ارائه شده توسط بیمار داشته‌اند و برای کسب بهتر علایم بیمار و در نتیجه آن تشخیص و درمان بهتر بیماری، راهکارهای مختلفی را به کار می‌برده و آن‌ها را در کتاب‌هایشان ثبت می‌کرده‌اند. (۵)

در گذر زمان روش‌های متعددی برای اخذ شرح حال دقیق از بیماران و ثبت مراحل درمانی آن‌ها ابداع شده است که از روش‌های پرسشنامه‌های کاغذی گرفته تا کمک گرفتن از نرم افزارهای رایانه‌ای را شامل می‌شود. یکی از این راهکارها مکتوب کردن تاریخچه بیماری و روند درمانی به دست شخص بیمار یا بستگانش بوده که توسط برخی از پزشکان به اجرا در آمده است. یکی از پزشکانی که از این روش بارها استفاده کرده، دکتر عبدالله احمدیه است. وی از دانش آموختگان نسل جدید پزشکی کشور است که در کنار مهارت در حرفه پزشکی، وقایع نگار

و نویسنده‌ای توانمند نیز بوده است و با ثبت شرح حال‌ها و درمان‌های مورد استفاده برای بیمارانش و انتشار آن‌ها زمینه مناسبی فراهم کرد تا راهگشای دانشجویان و دانش‌آموختگان پزشکی نسل‌های بعد باشد.

در این پژوهش سعی شده است ضمن بررسی اهمیت شرح حال، روش مورد استفاده از سوی دکتر احمدیه نیز مورد بررسی قرار گیرد.

مواد و روش بررسی

این پژوهش یک مطالعه کتابخانه‌ای است که با جستجوی منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی و همین‌طور نمایه‌های الکترونیکی انجام شده است. جستجوی کتابخانه‌ای شامل بررسی کتاب‌های تاریخ طب در ایران پیش از اسلام و پس از اسلام، ده گام در برنامه ریزی درسی و مجموعه کتاب‌های راز درمان بوده است. جستجوی الکترونیکی هم شامل دو قسمت عمده بود: ۱- جستجوی کلمات «Medical Education & Methods, History taking» در نمایه‌های معتبر علمی نظیر «PubMed, Web of Science و Scopus» ۲- جستجو در نمایه‌های فارسی مانند SID در مورد کلمات تاریخچه بیماران، آموزش پزشکی و شرح حال ۳- بررسی تصاویر دیجیتالی نسخ خطی کتاب‌های معتبر طب سنتی ایران ۴- بررسی تصاویر دیجیتالی تهیه شده از دست نوشته‌های دکتر احمدیه بوده است.

یافته‌ها

اخذ شرح حال مناسب از بیماران یکی از نگرانی‌های مهم دست‌اندرکاران آموزشی و پژوهشی حرفه پزشکی است. با وجود اهمیت این موضوع و آموزش آن به دانشجویان پزشکی مشاهده شده است که بسیاری از پرونده‌های پزشکی از

این نظر دچار نواقص متعددی هستند که این نقص در زمان اخذ شرح حال در مورد بیماری‌های تناسلی زن و مرد بیش‌تر خود را نشان می‌دهد. (۶) در برخی دیگر از بررسی‌های انجام شده در زمینه مهارت دانشجویان و دستیاران پزشکی مشخص شد که نواقص زیادی در چگونگی ارتباط با بیماران و اخذ شرح حال وجود دارد و راهکارهای مختلفی برای بهبود اخذ شرح حال توصیه شده است. (۸،۷) از جمله این که برای افزایش مهارت در این زمینه آموزش‌ها و کارگاه‌های ویژه‌ای برای دانشجویان و دستیاران پزشکی گذاشته شود یا با استفاده از سایر امکانات مانند رایانه یا استفاده از بیماران استاندارد یا مجازی این نقیصه جبران شود. (۹،۱۰،۱۱)

این موضوع در گذشته نیز مورد تأکید زیاد قرار داشته است و برخی از حکما و پزشکان طب سنتی ایران که در نویسندگی نیز توانایی داشته‌اند ضمن تأکیدی که بر اخذ شرح حال از بیماران داشته‌اند، سؤالاتی را هم که از بیماران باید پرسیده می‌شد، مکتوب می‌کردند تا تجربیات خود را به آیندگان انتقال دهند. شرح حال‌گیری از بیماران و باز نویسی آنان به عنوان کتاب از روش‌های قدیمی حکما برای آموزش حرفه پزشکی بوده است و کتاب‌های متعددی در این زمینه نگاشته شده است.

از اولین نگاشته‌ها در این زمینه می‌توان «قاطی‌طریون» یا «حانوت الطیب» را ذکر کرد که به دست بقراط نوشته شده است. وی در این کتاب ضمن بیان چگونگی شرح حال گرفتن از بیماران تعدادی از روش‌های درمانی را هم شرح داده است. (۱۲)

یکی از شاخص‌ترین افرادی که در این زمینه تبحر داشته «زکریای رازی» است. از ویژگی‌های منحصر به فرد وی که در طب جهانی نیز به یادگار گذاشته است می‌توان به ثبت یادداشت‌های روزانه از کار و عملیات و احوال و گزارش‌های بیماران بستری در بیمارستان‌های بغداد و ری دانست. وی کلیه حوادث و اتفاقات مهم و مشاهدات مفید خود را همان‌گونه که امروزه در بیمارستان‌های دنیا ثبت می‌شود یادداشت می‌کرده است و در واقع کتاب «الحاوی» وی یادداشت‌های بالینی او بوده است و آنچه مسلم است وی در این کتاب شرح حال واقعی سی و سه (یا سی و چهار) بیمار را ذکر می‌کند که این امر منجر به شناخته شدن او به عنوان «پزشکی بالینی یا بیمارستانی» در دنیا شده است. (۱۳) زکریای رازی در کتاب «شکوک علی جالینوس الحکیم» نیز برخی شرح حال‌های دیگر از بیمارانش را با نام و محلشان را هم ذکر کرده است. (۱۴)

برخی از حکمای دیگر نیز شرح حال بیماران خود را مکتوب کرده‌اند مانند «بهاء الدوله رازی» که در «خلاصه التجارب» شرح حال تعدادی از بیماران و تجربیات خود را ذکر می‌کند (۱۵)، «قطب الدین شیرازی» که او هم از این شیوه در «رساله فی بیان الحاجه الی الطب و آداب الاطبا و وصایاهم» خود استفاده کرده است. (۱۶)

در این گونه کتاب‌ها حکما ضمن بیان شرح حال بیمارانشان از تدابیر درمانی که برای آنان استفاده کرده بودند هم یاد می‌کردند و ضمن بیان تأثیرات آن تدابیر و درمان‌ها در صورت بروز عوارض آن را هم ذکر می‌کردند. آنان با بیان آداب چگونگی اخذ شرح حال از بیماران و آداب طبابت از یکی بهترین شیوه‌های آموزشی که همان «ارائه مورد بیماری» (case presentation) بوده است سود می‌برده‌اند. حکمای ما با به کار بردن این شیوه نگارش کار جلسات «مرگ و

میر» بخش‌های جراحی یا «کنفرانس‌های صبحگاهی» بخش‌های داخلی را هم انجام می‌داده‌اند.

در سال‌های اخیر به نحو دیگری از این شیوه آموزشی استفاده شده است و برگزاری کنفرانس‌های صبحگاهی در بیمارستان‌ها را می‌توان یکی از روش‌های بهبود توانایی دانشجویان و دستیاران در اخذ شرح حال از بیماران دانست. (۱۷) با توجه به محدودیت تنوع بیماران بستری شده در بیمارستان‌ها نسبت به بیماران سرپایی این شیوه آموزش بیمارستانی داراری محدودیت‌هایی است و کمبود کتاب‌هایی برای اخذ شرح حال از بیماران سرپایی با توجه به فرهنگ جامعه ایرانی از نیازهای مهم آموزش پزشکی امروزی کشور است که رفع آن نیازمند پزشکانی است که علاوه بر مهارت در طب در نویسندگی نیز توانایی بالایی داشته باشند.

یکی از پزشکانی که دارای هر دو ویژگی بوده است مرحوم «دکتر عبدالله احمدیه» (۱۲۶۵-۱۳۳۸) است که در آمل چشم به جهان گشود و دوران طفولیت و مقدمات علوم را در آن‌جا گذراند. سپس برای تحصیل در علم طب به تهران و مدرسه دارالفنون آمد و در آن زمان آموزش طب را تحت نظارت پزشکان فرانسوی فرا گرفت ولی پس مدتی تحولی فکری در وی شکل گرفت و به سمت طب قدیم روی آورد. (۱۸) وی علاوه بر طب جدید در طب سنتی ایرانی هم تبحر داشت و با استفاده از دانش طب سنتی و تلفیق آن با دانسته‌های طب جدید به درمان بیماران می‌پرداخته و نتایج درمان‌هایش را هم می‌نوشته است.

دکتر عبدالله احمدیه را به عنوان یکی از پانزده استاد برجسته مدرسه پزشکی دارلفنون می‌توان از شاخص‌ترین افرادی دانست که شرح حال بیماران خود را به صورتی منظم مکتوب می‌کرده است. (۱۹) یادداشت تاریخ مراجعات بیمار، نام و شغل آن‌ها و حتی میزان داروهای داده شده و پیگیری او تا پایان درمان او را در

میان پزشکان سیصد سال اخیر ایران در جایگاهی ویژه نشانده است. (۲۰) وی با توجه به گسترش سواد در میان جامعه ایرانی برای اخذ شرح حال از بیماران خود روش نوآورانه‌ای را به کار می‌برده است. در حالی که وی با اصول جدید شرح حال‌گیری از بیماران آشنایی داشته، از آنان می‌خواسته است که شرایط بیماری و درمانی خود را در دفترچه‌ای یادداشت کرده، به همراه خود به مطب بیاورند و علاوه بر گرفتن شرح حال به صورت شفاهی از بیماران، دفترچه‌های شرح حال را هم به دقت مطالعه می‌کرده است و در صورت نیاز زیر نکات مهم آن دست نوشته‌های بیماران خط می‌کشیده است و ضمن نگهداری و بایگانی آن‌ها نکاتی را هم که خود لازم می‌دانسته یا پرسیده بوده به آن نوشته‌ها اضافه می‌کرده است. وی با استفاده از توانایی که در تألیف کتاب داشته است برخی از آن دست نوشته‌ها را به صورت کتابی به نام «راز درمان» به چاپ رساند که امروزه ۳ جلد از آن مجموعه در دسترس ما می‌باشد. این کتاب که بیان تجربیات دکتر احمدیه در درمان بیماران با طب سنتی است باعث می‌شود که پزشکان، امروزه نیز با دید بازتری از داروها و روش‌های ذکر شده در کتاب‌های قدما استفاده کنند.

روش «دکتر احمدیه» در شرح حال‌گیری از بیماران

بحث

با توجه به نواقص موجود در پرونده‌های پزشکی و نیاز به برگزاری کارگاه‌های آموزشی در زمینه توانمند کردن دانشجویان پزشکی و دستیاران توصیه می‌شود که از روش دکتر احمدیه نیز برای اخذ شرح حال از بیماران استفاده شود تا علاوه بر تکمیل فرم‌های شرح حال بر اساس سؤالات از قبل آماده شده بیماران بتوانند شرح حالی مکتوب از بیماری خود و روند آن را مکتوب

کنند. این شیوه اخذ شرح حال در بسیاری از جهات بر اخذ شرح حال فقط به صورت شفاهی از بیماران برتری دارد که به اختصار در زیر توضیح داده می‌شوند:

۱- راحت‌تر بودن بیمار برای بیان یک سری از مشکلات که شرم و حیای وی اجازه بیان آن را به صورت شفاهی نمی‌دهد.

۲- بیان بهتر مشکلات بیمار با توجه به این موضوع که در برخی موارد استرس حضور در مطب پزشک باعث فراموشی گذرا می‌شود.

۳- گزارش مکتوبی از روند بیماری و تأثیرات داروهای مصرفی که به پزشک کمک می‌کند تا مسیر درمان را بهتر طراحی و اجرا کند و مشابه گزارش پیشرفت بیماری بیماران بستری شده در بخش‌های بیمارستان باشد.

۴- امکان بررسی روند درمان برای فرد بیماران به وسیله مقایسه مشکلات گذشته و شرایط فعلی؛ با توجه به این که برخی از بیماران پس از بهبودی، مشکلات گذشته خود را فراموش کرده، ادعا می‌کنند که بهبودی خاصی نداشته‌اند.

۵- کاهش زمان حضور بیهوده بیمار در مطب پزشک و استفاده مناسب از وقت بیمار و پزشک.

البته این روش دارای مشکلاتی نیز هست که عبارتند از:

الف) ممکن است بیمار سواد کافی برای بیان مشکلات و روند درمان نداشته باشد.

ب) با توجه به عدم حضور پزشک در زمان تنظیم شرح حال، ممکن است که بیمار پراکنده گویی زیادی داشته باشد و نتواند شرح حالی با ساختار مناسب را ارائه دهد.

برای رفع این دو نقیصه می‌توان از شرح حال شفاهی رایج که پزشک در زمان حضور بیمار در مطب از وی اخذ می‌کند کمک گرفت.

فهرست منابع

- 1 Jose, J. A. "History taking." Work 2012; 41 Suppl. 1: 5369-70.
- 2 Hampton J. R. et al. Relative contributions of history-taking, physical examination, and laboratory investigation to diagnosis and management of medical outpatients, Br Med J. 1975 May 31; 2(5969): 486-489.
- 3 Cash-Gibson L, Pappas Y, Car J. Computer-assisted versus oral-and-written history taking for the management of cardiovascular disease (Protocol) . Cochrane Database of Systematic Reviews 2012, Issue 3.
Art. No.: CD009751. DOI: 10.1002/14651858.CD009751.
- 4 Bessant R. The Pocketbook for PACES. 1. USA: Oxford University Press; 2012.
- ۵ نجم آبادی، محمود: تاریخ طب در ایران پس از اسلام. چ ۳. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، صص ۸۴۹-۸۵۰، ۱۳۷۵.
- 6 Sobhani A, Shojaei H, Vaghari S, Poormirzaei S, Aryanfar B, Ramezani T. Assessment of record summaries and history taking in internal ward. The Journal of Qazvin University of Medical Sciences. 2000; 3 (): 52-58.
- ۷ فرج زاده، سعیده و همکاران: وضعیت برقراری ارتباط کارورزان با بیماران هنگام مصاحبه: دیدگاه بیمار و مشاهده گر، مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، پاییز و زمستان. ۶(۲) (پیاپی ۱۶)، صص ۷۹-۸۶، ۱۳۸۵.
- ۸ کاهویی، مهدی: بررسی کیفی عملکرد دانشجویان و دستیاران پزشکی در اخذ شرح حال و معاینات فیزیکی بیماران، کومش، ۱۳۸۰، پاییز و زمستان، ۳(۲-۱): صص ۴۵-۵۲.
- 9 Anne Simmenroth-Nayda et al. Do communication training programs improve students' communication skills? – a follow-up study, BMC Research Notes 2012, 5 : 486.
- 10 Pappas Y et al. Computer-assisted history-taking systems (CAHTS) in health care: benefits, risks and potential for further development, Inform Prim Care, 2011; 19(3):155-60.
- 11 Amy Stevens et al. The use of virtual patients to teach medical students history taking and communication skills, The American Journal of Surgery, 2006; 191(6): 806-811.

- ۱۲ محقق، مهدی: الجراحة فی الإسلام. مجمع اللغة العربية (مصر). ۱۴۰۹ق. الجزء ۶۴، صص ۱۹۲-۲۰۷.
- ۱۳ نجم آبادی، محمود: تاریخ طب در ایران پس از اسلام. چاپ سوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. صص ۳۹۵-۳۹۶، ۱۳۷۵ش.
- ۱۴ محقق، مهدی: طب در اسلام. فرهنگ: زمستان ۱۳۷۵ و بهار ۱۳۷۶، ۲۰ و ۲۱، صص ۲۶۷-۲۸۴
- ۱۵ ولایتی، علی اکبر: «مقدمه» در خلاصه التجارب، بهاءالدوله رازی. تحقیق، بازنویسی و تصحیح: محمدرضا شمس اردکانی و همکاران، ج ۱. چاپ اول، تهران: انتشارات راه کمال با همکاری دانشگاه علوم پزشکی تهران. ۱۳۸۷ش.
- ۱۶ شیرازی، قطب‌الدین محمود بن مسعود: تحفه سعیدیه، چاپ اول، تهران: دانشگاه علوم پزشکی ایران، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل. ۱۳۸۷ش.
- ۱۷ Edgar Pierluissi et al. Discussion of Medical Errors in Morbidity and Mortality Conferences FREE, JAMA 2003; 290(21):2838-2842. doi:10.1001/jama.290.21.2838
- ۱۸ احمدیه، عبدالله: راز درمان. طبیب خادم طبیعت است. چاپ اول. ج ۱. تهران: اقبال، ۱۳۷۷.
- ۱۹ غفاری، فرزانه. ناصری، محسن. خدادوست، محمود: طب سنتی ایران و دلایل لزوم احیاء و توسعه آن. طب و تزکیه ۱۳۸۹، پاییز: ۱۹(۳)، صص ۶۳-۷۱.
- 20 Web site of Iranology Foundation, available at <http://91.98.46.102:8080/Farhikhtegan/details.aspx?id=5670>

یادداشت شناسه مؤلفان

محمد ابراهیم زحلی نژاد: دانشجوی دکترای تخصصی طب سنتی، عضو کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران. مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ طب، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: zohalinm@sums.ac.ir

منصور کشاورز: استاد بخش فیزیولوژی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۱۰/۱۴

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۱/۱۲/۲۶